

VISKY András

Megérkezés a 21. századba*

Egy olyan térségből érkeztem ötödfél napra Európába, amely nevében is a köztes létformát, a „se itt, se ott” lebegését sugallja: Közép-Kelet-Európából.

Az én nyelvem írásmódja szerint a három tagból álló szó szerkezet legutolsója Európa, előtte pedig éppen az az égtáj szerepel – „kelet” –, amely több ezer év óta semmi jóval nem kecsegtet, a folytonos veszélyeztetettség, a koncentrált Gonosz testet öltésének és majdhogynem kezelhetetlen szétáradásának a forrásvidéke. Elég egy, a szimbolikus jelentőségéhez mérten igen keskeny és áttetsző határsávot megközelíteni és átépíteni ahhoz, hogy a nem szűnő fenyegetettség érzékelhető legyen. Az elvont hirtelen konkrétá válik: én vagyok a keletről érkező, tölem félnék, én indítom be a védekező mechanizmusokat. Európa testetlen félelme, saját napkeleti felétől való – egyszerre indokolt és reménytelen – elzárkózása az egész civilizált Európát már réges-régen ostromlott várrá alakította. Amikor Montaigne 1580-ban Európa legnépesebb és leggazdagabb városába, Augsburgba látogat, elcsodálkozik a biztonsági eszközök leleményességén, kapuk, sáncok és hidak lenyűgöző arzenálján. Volt mitől félnie a városnak, nem kétséges, Jean Delumeau *La peur en Occident* című könyvének össze is állítja a korabeli feketelistát: pestis éhhalál, muzulmánok, zsidók („a legfőbb rossz”) és a nők. Ha mocsan a szigorú vaskapu, vagy emelkedik a híd, olyan hangokat hallhatni, mint az utolsó ítéletkor, amikor előszólítanak a lelkek, hogy kezdetét vegye a végső elszámolás. Aki nem bizonyul méltónak a belépésre, a külső sötétségre vetetik, ahogyan a száműzetésben élő János tüneményes Apokalipszisében olvassuk, de ez, a külső sötétség, még mindig a jobbik eset, újabb esély a bekopogásra, afféle reményteljes purgatórium, mert hiszen a nem oda való, az akadékoskodók, a nem megfelelőek időnek előtte a falakat körülvevő vizes sáncban is végezhetik.

A hármast fogat legelső tagja – „közép” – írja le a legpontosabban, hol is élnek: a történelem nehezen elhelyezhető, köztes terében, valamiféle diffúz ideiglenességben, olyan helyen, ahol kivétel nélkül mindenki születésétől fogva vándor. (Közép-)Keleten él, de nem kíván megállapodni itt, hiszen Nyugathoz tartozónak vallja magát, hamisítatlan európainak, aki a történelemtörténetek visszatérő tanítása szerint évszázadokon át ontotta vérért Nyugat, az igazi Európa biztonságáért. Ha ehhez még hozzátesszem, hogy Közép-Erdély a tulajdonképpen hazám, az erdőkön túli talányos vidék, a tündérei Transzilvánia, valamint, hogy el ne felejtsem, fele-fele arányban osztrák-magyar volnék, és román útevével igazolom magam, akkor máris látható, az a Centrum, amit otthonomnak tudhatok, és az identitásomnak a része, a térképen a legkevésbé, a géntérképen csak ügyelbajjal, leginkább talán, ebben bízom, megírt és megírandó történetekben lokalizálható. Könnyed mozdulattal rábökni – *Itt van!* vagy *Ott van!* – aligha lehet, mert mire valahol volna, már nincsen ott vagy itt, az Isten országa tehát, ennek a tartománya legalábbis, amely a jézusi tanítás szerint ismét csak valamiféle köztes térben ismerhető fel („közöttetek van”), a már említett – megírt, megírandó – történetekben. Egy szabad hely, mondhatni, de a térség szabadsága sem politikai, sem pedig ennél tágabb értelemben nem értelmezhető, sokkal inkább arra kell gondolnunk, hogy eldöntetlen, nyitott, ott toporgunk mindannyian a vizesárok felett, a vashídon, mint valaha Montaigne, avval a lényeges különbséggel, hogy ez a létformánk, a lázas helyben-futás.

Mindezt azért bocsátom előre ekkora részletességgel, mert súlyos bizonytalanságok gyötörnek a tekintetben, vajon valóban a 20. századból érkeztem-e a 21. századba. Nem látható számomra az előttünk levő és időszámításunk szerint mégiscsak elkezdődött évszázad, a 21. század Európájára vonatkozó kérdés pedig sokkal inkább azt a másik kérdést veti fel: vajon lezárult-e igazán a 20. század. És még tovább: honnan tekintünk ki, és merre nézünk; magunk mögött hagyhatunk-e valamit, amit nem szívesen cipelnénk tovább?

A kérdés tulajdonképpen az időre vonatkozik, és ez önmagában is hagyományosan európai kérdés: ott áll az öreg kontinens, kiérdem esült színészként a történelem ingatag színpadán, koponyát tart a kezében, a Nietzscheét, ha jól látom, a kizökönt időt és annak helyre tolását hozza szóba, kényesen és narcisztikusan, de növekvő félelemmel is egyszerre.

Az én tapasztalataim alapvetően a diktatúrából származnak. A diktatúra konszolidált, magabizó, tehát majdhogynem legsötétebb korszakában születtem, szülem hetedik gyermekeként. Az '56-os magyar forradalom sorsa az idő szerint már eldőlt, a politika frissen festett, jó hangszigetelésű díszletei mögött nagy lendülettel folytak a retorziók. Idősebb testvéreimtől tudom, amit később aztán magam

is megfigyelhettem, hogy apám az esti órákban, hamarosan bekövetkezett letartóztatásáig, sok időt töltött el a rádió előtt ülve, a világ hangjaira figyelve. A világvéví rádió, apám beszédes nevű, talányosan ragyogó Globtrottere mint a kemény diktatúra emblematikus kelleke. Bal kezével a hangosítót, jobb kezével pedig a keresógombot csavargatta, az adás állandóan elfutott előle, éteri mondattörödékek, csonka hírek jutottak csak el hozzá, amelyek vagy az alanyt, vagy az állítmányt, vagy a tárgyat hagyták maguk mögött, de amiket aztán valahogy mégis össze kellett rakni, hogy értelmesek legyenek, és a helyzetünkről, rólunk szóljanak. A rádió a szabadság előretolt harcossának a szerepében tetszelgett, a szabad Európáé, de családi szentély is volt egyszerre, bizonytalan üzeneteket sugárzó, recsegő-nyivákoló órákumul, a várakozás, tehát a jövő idő megtestesítője. Apám abból olvasta ki, meglehetősen pontossággal, hogy mikor érkezik el az ő letartóztatásának ideje is.

A diktatúra ideje a jövő idő, és ez lényeg szerint kapcsolt össze bennünket Európával, és Európát velünk. A jövő ugyanis a nagy találkozás ideje, ítélet-idő, a szónak abban az értelmében, hogy a hűséges ellenállók, akik voltunk, minden kétséget kizáróan elnyerjük méltó jutalmunkat. A négy évtizedes diktatúra a pusztai vándorlás jellegzetes, csodáktól sem mentes tapasztalatával ruházott fel, és az időre irányította a figyelmünket. Az eljövendő pedig mi egyébből táplálkozik, mint a gazdag múltból, a közös történetekből, amelyek újra mondhatóak, felidézhetőek, és avval a reménnyel kecsegtetnek, hogy szereplői vagyunk egy olyan kibontakozásnak, amely nem velünk kezdődött, és amelynek a vége nem esik egybe a mi szomorúságos boldog kimúlásunkkal.

A Halál bizony szigorú, de végtére is jóságos nővérünként egy házbán lakott velünk, de legalábbis naponta meglátogatott bennünket, félelmetes, de szeretetre méltó nagynéniként, hiszen nem pusztán életünket vette el, hanem betetőzte küzdelmeinket, amivel azt állítom, hogy a velünk dialogizáló Halálunk mellett valami egyébbel is rendelkezünk, amihez a Halál mintegy nagyvonalúan hozzásegített bennünket. Akárhogyan is, de beszélő viszonyban lehetünk vele, a Halállal, amiképpen az assisi szent is. Saját, személyes halállal rendelkezünk, Rilke boldogsága ennek láttán beragvaghata volna sötét, villanyáram nélküli hétköznapjainkat.

A szabadságvesztés, a megvont szabadság, a szabadság-hiány fontos tapasztalat, nem kívánom senkinek. Mindenesetre az *ars moriendi*, a meghalás művészetének beszédes és bizonytalan terepe, Élet és Művészet összekapcsolódásának drasztikus esélye, forma és tartalom egybeesése. Olyan, mint egy európai kert a nagy korszakokból: homályos ösvények, úttalan utak, félelem és reszketés, szökőkút, megérkezés. És, ne feledjük, hátrahagyott nyomok, amelyek lehetővé teszik, hogy a később induló tovább jusson, mint a végleg eltávozott.

Mégmielőtt a brutális, minden mozdulatában hazug és pusztítóan önismádozó diktatúra apológiájának fognák fel soraimat, engedjék meg, hogy egy példával hozakodjam elő.

Apámat ugyan 22 évre ítélték el, de 1964-ben a romániai kommunista vezetést már lázasan kereste, amerikai nyomásra, *of course*, a politikai foglyok szabadon bocsátásának a módját. Úgy döntöttek, hogy a több ezer fogolyt, akik valahogy túlélték a börtönöket, megadják a nyilvános megtérés lehetőségét, hiszen ez mutatkozott az egyetlen útnak, hogy saját meggyőződésük ellenére ki is engedjék az ellenállókat, és mégis ők, a fogvatartók kerüljenek győztesekként. Igazi nagy börtönszínházat szerveztek, a belső udvaron felállított színpaddal, virágokkal és zenekarral, följavították a kosztot, újságokat adtak be a cellákba, és kihirdették, hogy aki hajlandó bűnbánatot gyakorolni a rezsim ellen elkövetett tettei miatt, annak azonnal leszállítják a büntetését, sőt azonnal szabadon is engedhetik. Voltak, akik fölléptek a színpadra, szívből vagy színből megbánták tetteiket, és a foglyok tekintete alatt levetkőzték rabruhájukat, civilbe öltöztek, és elhagyták a börtönt. A harcostársak és legközelebbi barátok, a pokoli színjáték hatása alatt, a legsúlyosabb érvekkel próbálták rávenni apámat, színleljen ő is megtérést, hiszen kötelessége kiszabadulnia, a hét gyermekére való tekintettel, akik halálos veszedelemben élnek, kitelepítve a román Gulágra, ezer kilométerre az amúgy elkobzott otthonuktól.

A gyermekek érdekében: ki tudna ellent állni ennek az érvnek?

A fogolytársak elbeszéléséből tudom, hogy apám egyéjszakányi gondolkodási időt kért jóakarató társaitól, majd a reggelig tartó virasztás után arra jutott, hogy nem fogja megtagadni múltját, még színből sem, ezt pedig kifejezetten a gyermekei érdekében cselekszi, lesz, ami lesz, kívánja inkább a végét.

Szabad ember volt, soha nem vesztette el a szabadságát, amit az Égtől kapott, és nem helyettesítette semmivel, mert semmivel sem helyettesíthető, hiszen a legenyhébb próbálkozás hatására is azonnal ód szertefoszlik, semmivé lesz, írmagja sem marad. És a halál, a sajátunk, ennek a szabadságnak lényegi eleme látszik lenni, köszönöm, Rilke, béke poraidra.

A 21. század szigorúbb értelemben ugyan még jövő idejű mindannyunk számára, mégsem megnyugtató módon gondolunk rá, hiszen ott, a jövőben nem a Jót, az elrendőt és elérhetőt érzékeljük magunk előtt, hanem a megnevezhetlent és bizonytalant, valamiféle önmagát leleplezni nem szándékozó veszélyforrást, amely az eddigi – hívó vagy hitedlen – eszkatológiaiakkal ellentétben nem fog, sőt már most sem hajlandó különbséget tenni a Jó és a Rossz, a jóakarató ember és a rosszakarató ember között. A Halál van előttünk, de nem a saját halálunk, nem a szigorú nővér, akivel szóba állhatnánk

és megérthetnénk egymást. Beszél hozzánk, beszélünk hozzá, de elbeszélünk egymás mellett, mondjuk a magunkét, szavakkal hozakodunk elő, rémesen kapkodva. Ha igaz az, hogy a 20. század szeptember 11-ig ért volna véget, bár én sokáig azt hittem, 1989 decemberében mondtunk búcsút neki, akkor azóta ez a kapkodás az európai létforma legvalóságosabb karaktere, a test beszéde, nem a szó, nem a beszéd, hanem a mozdulat, a tekintet, a lélegzetvétel.

Földünket folyamatosan dúló háborúk színhelyeként ismertük ugyan még néhány évvel ezelőtt is, de ezek valahogyan messze voltak mindig, az európai civilizáció citadellája biztonságos távolságban tarthatta őket, minimális erőfeszítéssel beékelhettük egy végtelenségig tartó – figyelem: idő! – telenovella és a hősiessen küzdő futballistáink gladiatori mutatványai közé, így tehát a részint meghaladott, de mindenképpen meghaladható múltat reprezentálták. Ennek is vége. Hiszen ha nekünk nem is voltak eszközeink a Gonosz megfékezésére, jött a Tengeren túli jóságos és erős nagybácsink, vagy inkább a mindig a rendíthetetlen és értékeink védelmezésére kész, éber apánk, és rendet rakott a környezetünkben. Mindaddig, amíg a civilizáció eszközei a Gonosz, miként a vírus, föl nem emelkedett a levegőbe, megbízható apánk feje fölé, és át nem lépte azokat a határokat, amelyeket sérthetetleneknek gondoltunk. Most pedig akarunk ellenére belélegezzük, elfoglalja gondolatainkat, érzéseinket, és fogságba ejti szabadnak hitt lelkünket. „Korunk háborúi – írja Kertész Imre – mindig erkölcsi színvetetű háborúk, olymértékben, mint még talán soha.”

A 21. század Európája megfosztatott saját jövőjétől, és a pillanatban él. Nincs jövő, kihelyezett (álom)kép, ennél fogva valóságos jelen(e) sincs, hanem csak a pillanatnyi. A megélt és túlélt pillanatok pedig nem érnek össze, valamiféle értelmes összefüggést, más szóval utat, járhatót, követhetőt kínálva. Ebből a nézőpontból pedig inkább az látszik, az európai 21. század küszöbén, hogy a kontinens félelmében nemhogy összezsugorodott volna, hanem kitágította a határait, nem tipikusak a problémái, amennyiben közép-kelet-európaiként jórészt ugyanazokat a gondokat és tanácsalanságokat osztom magam is, mint Nyugaton élő társaim, s még csak azt sem mondhatom, hogy – a két, nyugati és keleti civilizáció fejlettségi szintjét tekintve – kevesebb volna a vesztenivalóm, mert hiszen mindannyian a legtöbbet, az egyetlen, a megismételhetlent veszítjük el.

Így kezdődött el a 21. század: elapátlanodtunk, sápadt arcú európaiak, kivétel nélkül mindannyian.

Abban a kultúrában, amelyben élnek és ez kettő, mert román is és magyar is, az apa-hiány napjaink alapelményévé vált. Szembenézni a diktatúrával óhatatlanul azt is jelenti: leszámolni az apákkal, a mesterekkel, akik így vagy úgy a totalitarizmus kollaboránsai és hasonlélvezői voltak. Leszámolni velük, vagy ami majdnem ugyanaz, valamilyen módon megbocsátani nekik, utólag megváltani őket, ahogyan, a híres talmudi történet szerint, a legendás tanító, később hitelhagyott Achér, Elisa ben Avuja üdvösségéért a halála után kétségbeesetten küzd kiváló tanítványa, Rabbi Méir, aki képtelen, már-már abszurd hűséggel nem hajlandó megbékélni mestere bukásának gondolatával. Nagyszerű emberekről, íróról, művészekről és hát persze „rendszerállító”, bátor politikusokról, egykori ellenzékiekről derül ki egyik pillanatról a másikra, hogy az elnyomó rezsim ügynökei, titkos megbízottai lettek, és odaadó pontossággal és rendszerességgel jelentették fel legközelebbi barátaikat, rokonaikat, házastársukat, sőt még talán pénzt is elfogadtak arctalan megbízóiktól.

Ami módfelett törekeny Európánknak most a múltja a legvalóságosabb jelene, a múlt mint árulás, amivel sehogyan sem sikerül elszámolnia. Előbb csak a Stasi-történetek csemegéztünk okosan a távol ságtartóan, most azonban, későn, nagyon későn saját történetein k ráteríttek. Esterházy Péter édesapja titkosügynök-múltjával küzd *Javított kiadás* című elképesztő könyvében, majdhogynem szóról szóra megismételve Acher tanítványának égiekkel és földiekkel dacoló kálváriáját. A 21. század kapujában – avagy: a vihar kapujában – azt azért lehet látni, hogy az öncsalás – Esterházyval szólva – „lényege, azt hiszem, az, hogy a rémségeket mindig csak mások követték el, a németek, az oroszok, a nyilasok, a kommunisták”, és a sort még tovább lehet folytatni: az arabok, a románok, a magyarok...

Régi téma, nagy európai regiszter: a pokol a Másik (ember). Hogy ki követi el azt, ami éppen végbemegy és a szemünk előtt történik, ártatlan életet követelve fizikailag vagy morálisan, az mérhetetlenül bonyolult kérdés. Azt azonban pillanatra sem hagyhatjuk ki a számításból, hogy a megbocsátás – főként ha Isten is ott áll az apákkal egy sorban – cseppet sem szentimentális, és rendkívül kérges feladatként marad ránk, elszendőkön és túlélőkön. Az apáról olvasom, az országról, a velünk élő múltrol: „szüksége lett volna – valakire, bárkire, akinek az arcában megláthatta volna saját magát.”

Ennek – a megbocsátás aktualitása – jegyében kezdődött el a 21. század. Megbocsátás: szó; a dolgok nevének nevezése, még ha mi magunk is válunk a kijelentő mondat alanyává. Megbocsátás: nem szó; feladat, munka, *exercitio spiritualis*, odatarított és megmutatott arc.

Jegyzet

* Elhangzott Jutland szigetén, Hald Hovedgardban, 2002. augusztus 24-én, a Dán Írószövetség által rendezett *Európa a 21. században – Identitás, migráció, gyökerek és fundamentalizmus* című konferencián.

VISKY ANDRÁS 1957-ben született Marosvásárhelyen. A kolozsvári BBTE adjunktusa és a Koinónia Kiadó igazgatója. *Reggeli csendesség*, Budapest, 1995; *Göblen*, Pécs, 1998.